

Павле ПАВЛОВИЋ

РАДНИЧКИ ПОКРЕТ У ЛАЗАРЕВЦУ 1903—1912

У другој половини 1903. године основана су у унутрашњости Србије 32 радничка друштва: 18 у већим, 4 у средњим и 10 у малим местима.

Већ у јулу исте године одржали су и лазаревачки радници свој први општи збор, на коме је основана таква организација: Лазаревачко радничко друштво, а поред осталог рада изгласана је на крају тога збора и одлука о бојкоту радње Милована Дамњановића, због тога што је на ружан и изазивачки начин одбио да држи у својој кафани поред осталих листова и „Радничке новине“.

— Каква слобода за раднике! Вама треба канџија, а не слобода! Зар ви да се равнате са нама угледним домаћинима? Сам ја плаћам порезу за вас двадесет! — галамнио је на сав глас пред радничким агитаторима овај безобзирни лазаревачки газда — Милован.

Радничка друштва су била локална мешовита удружења са културно-просветним, синдикалним и политичким задацима. Таквим се пословима бавило, колико је могло и умело и Лазаревачко радничко друштво од јула 1903. до септембра 1904. године. За то време прикупљен је у ову организацију добар део лазаревачких радника разних професија, прочитана прва хиљада примерака „Радничких новина“ и која десетина разних социјалистичких брошура; одржано више радничких и општинских конференција и другарских вечери; пружено новчане помоћи допутованим и отпутованим ради тражења рада, итд. итд.

На Другом земаљском конгресу Главног радничког савеза Србије, одржаном у априлу 1904. године, одлучено је да се изврши ликвидација свих радничких друштава и оснују синдикални пододбори (подружнице) разних професионалних савеза. Ова одлука извршена је у Лазаревцу септембра месеце исте године када је формирана и прва синдикална група: пододбор Савеза опанчарских радника, и у јулу 1905. године и пододбор Савеза абаџиских радника.

Организација опанчарских радника

Прву синдикалну акцију извела је ова организација у децембру месецу исте године, организовањем и проглашењем бојкота над радионицом Деспота Васића, опанчара у Лазаревцу, а три месеца доцније

бојкотована су и два опанчарска радника: Чедомир Томић и Милорад Благојевић, зато што су ступили на рад у бојкотовану радноницу. После 138 дана трајања скинут је успели бојкот са ове раднонице, а истовремено и са опанчарског радника Василија Славића, којим је раније био кажњен од пододбора у Горњем Милановцу.

— Славић је у Лазаревцу, речено је у објављеној одлуци, поправио своје држање и постао добар друг.

У недостатку разних записника о раду управе и чланских конференција односно због уништене архиве са извештајима и коренспонденцијом вођеном између савезне централе у Крагујевцу и пододбора у Лазаревцу, мораћемо се сада задовољити са подацима који говоре само о повременим догађајима из живота овог пододбора.

На својој првој годишњој скупштини, од 14. јануара 1906. године, изабрали су чланови овог пододбора нову управу у оваквом саставу: Илија Илић, Живко Војић, Милија Рајковић, Стеван Радичић, Василије Славић, Средоје Мартић и Милорад Благојевић.

Али, и после читаве године дана стицања синдикалног искуства сматрали су Лазаревчани и да су пододборске организације непотребне за мале професионалне групе радника у Лазаревцу: коваче, терзије, обућаре, келпере, месаре, пекаре и неке друге. У вези с тим послао је Главни раднички савез Србије 2. фебруара 1906. године следећи директиву Лазаревчанима.

„На ваше питање: може ли се од радника, који због своје малобројности не могу образovati свој пододбор, да оснује „мешовити синдикат“ — одговарамо вам ово: мешовитих синдиката не може бити. Али, уместо тога, они радници чији је број у Лазаревцу сувише мали, могу створити своја синдикална поверенства. На пример: ако тамо има 3—4 обућарска радника, нека једног од њих изаберу за свога повереника, положи му новац на име уписа и улога који ће послати своме савезу, напишу зајенички акт и о свему томе известе Централу у Београду.

На тај начин створено је синдикално повереништво. Тако бива са свима струкама.

За заједничке послове оснива се Синдикално веће, које састављају председници и секретари пододбора и повереници.

Ближа упутства о већима прописана су правилима Главног радничког савеза“.

Овоме похвалном настојавању ондашњих Лазаревчана, да синдикалном организацијом обухвате и најмање групе радника, одговарало је у свему и тадашње њихово политичко одушевљење уопште. Они су те године послали Партији са своје прославе Првог маја онакав телеграм.

Радници Лазаревца и околине прослављају данашњи дан и сећају се својих другова из Београда. Живела радничка клица и њен Први мај!

А Четвртом конгресу Партије одржаном тих дана у Београду, стигла су два поздравна телеграма из Лазаревца. Један је био потписан од једанаесторице радника, а други је гласио онако:

Желимо вам срећан рад. Само напред у борбу против свих крвопрелива! Сви смо уз вас!

Овакво борбено наглашавање у поздраву упућеном од најмање организације највишем форуму покрета, било је изазвано и недавним крвопролићем у Београду, када су четници убили неколико радника.

У јуну 1906. године објавиле су „Радничке новине“ овакав један извештај из Лазаревца:

Убице! Буржуазија постепено убија радника експлоатишући их у радионицама. Али се код ње порађа тежња и за простим физичким убијањем свих оних радника који теже да се отргну од буржоаске експлоатације, нарочито ако су то „бунције“, коловође. Једно такво грозно разбојништво и убиство извршено је над двојицом наших другова, опанчарских радника у Лазаревцу. Тешко је рањен претседник пододбора друг Илија Илић, а убијен Василије Славић, члан надзорног одбора.

Ова крвничка дела извршио је агент опанчарских послодаваца, говедар Миленко Перишић, који је, да би се свету замазале очи, изигравао улогу штрајкбрехера.

Ево шта је било. Опанчарски послодавци су подносили својим радницима тарифе, по којима су хтели да им се ради. Радници на те тарифе нису пристали, већ су напустили посао, решени да не раде, док се те тарифе не повуку. То су после три дана двојица послодаваца и учинила и код њих је одмах отпочео рад. Код њих су радили и другови Илија и Василије. Против радника су дивљачку борбу повела два послодавачка звера: Драгутин Бацетић и Здравко Перишић. Они су најмили убицу Миленка Перишића, коме је цела породица хајдучка, јатачка и лоповска. Он је јавно претио да ће побити неколико наших најбољих другова.

Једно вече се тај Миленко упутио за другом Илијом, који је ишао са посла, па га допрати до радње Деспота Васића, где је радио друг Василије, који је баш тада био изашао у авлију. Нашавши их обојицу заједно, разбојник нападне најпре друга Илију, удари га два пута ножем, па мислећи да га је убио, потрчи на Василија, забодје му нож у трбух и побегне. Велики касапски нож је оставио Василију у утроби и он га с тешком муком сам извуче. Али је од страшне ране умро после неколико минута.

Зликовац је у рукама власти, која води истрагу. Али разбојника у затвору госте свакојаким ђаконијама. Драгутин Бацетић и Здравко Перишић и тиме очито доказују да је убица само њихов агент.

Поводом овога грозног дела, кога би сви поштени људи требали да се стиде, сва се месна буржоазија дала у трк да спасе разбојника. Либерали, напреднији и самосталци, који су до сада крвавим очима гледали развој нашега покрета у Лазаревцу, купе лажне сведоке и труде се да ислеђење скрену на странпутицу. Нека ђифте упамте добро да ћемо ми о овоме водити строго рачуна.

И опет се необично јасно доказује да буржоазија убија раднике у радионицама кад су мирни, а просипа им црева на улици кад рекну да су гладни. Разбојничко је и по сто пута злочиначко ово гадно буржоаско друштво.

Последњег дана у октобру 1906. године, писале су „Радничке новине“ о овоме злочину овакву једну белешку:

„Претрес по кривици Миленка Перишића из Лазаревца, због убиства и покушаја убиства извршених над нашим друговима опанчарским радницима у Лазаревцу, биће у среду 2 новембра о. г. у београдском окружном суду“, а после два месеца, 23 децембра 1906. године објављено је и друго суђење по овоме злочину. Белешка о томе гласила је овако:

„Суђење Милутину Перишићу, убици нашег друга Василија Славића, радника опанчарског из Лазаревца, биће 29 децембра о. г. у београдском првостепеном суду“.

На годишњој скупштини Савеза опанчарских радника 6. и 7. јануара 1907. године, говорено је о неуспеху овог одбрамбеног штрајка и замрлости ове синдикалне организације у Лазаревцу.

Поновно оснивање пододбора опанчарских радника у Лазаревцу, извршено је тек 1. августа 1909. године, а један одличан пример из тих дана показао је да су опанчарски радници у Лазаревцу и поред дуге немогућности да обнове своју силом угушену организацију увек умели класно да осећају и мисле. „Радничке новине“ су их тада за то и јавно похвалиле на овај начин:

„Ових дана био је у Лазаревцу Сима Јовановић, познати агент за врбовање штрајкбрехера. Са њим у друштву су Андра Бркић, трговац из Лазаревца и један лумп, некакав Стојадин, набеђени опанчарски радник. Они су позивали опанчарске раднике да пођу у Обреновац, обећавајући им знатно веће плате од оних које имају у Лазаревцу, нудили им путни трошак, амадемије и слично.

Међутим, читајући стално своју радничку штампу, Лазаревчани су знали да се њихови другови у Обреновцу налазе већ три месеца у штрајку, па су сви као један и са негодовањем одбили сваки разговор са агентима.

Другови, опанчарски радници, свих осталих места у Србији угледајте се на добар пример другова из Лазаревца и следујте му у свима сличним приликама“.

У другој половини маја 1910. године одржао је пододбор опанчарских радника у Лазаревцу своју тромесечну скупштину и изабрао нову управу од 5 лица и 2 члана надзорног одбора. Тих дана је ова организација повукла све раднике из радионице Љубомира Ђорђевића, опанчара, а прогласила над њом бојкот, зато што је физички напао на свога радника Светозара Радовића, који није могао више да трпи послодавчеве шикање, па је затражио отпуст и исплату.

Четрдесет дана доцније скинут је овај радионички бојкот, пошто се послодавац споразумео са радничком организацијом и пристао на увећање нових радних услова: 1) да у својој радионици држи само организоване раднике; 2) да зараду радницима исплаћује уредно и на време; 3) да спорове између њега и радника расправља синдикат.

У јулу 1911. године бојкотовала је ова организација Драгомира Илића, опанчарског радника, мотивишући то оваквим разлозима:

„Илић је бојкотован због тога што је за сво време трајања штрајка, мимо све остале раднике радио. Нека га радници не примају у своју средину, јер издајницима у борби није место међу нама“.

Истовремено са овим бојкотом објављен је и успех нападаног штрајка, о коме пре тога није било никаквих вести у радничкој штампи. О томе је тада речено само ово:

„После петнаестодневног трајања свршен је са успехом штрајк опанчарских радника у Лазаревцу. Опанчарски радници не треба још да долазе у Лазаревац, док и последње три радионице не приме радничке захтеве“.

Трећи штрајк опанчарских радника у Лазаревцу наступио је 20. фебруара 1912. године, када су послодавци договорно отпустили све организоване раднике, а после су појахали коње и јурили од места до места да набаве друге. У ову нападачку акцију њих су увукли делегати ваљевског опанчарског картела, чији су радници били такође избачени из радионица, а покушавали су да у такву акцију уведу и опанчарске послодавце у Обреновцу.

Улазећи у овај напад послодавци су се држали претпоставке: да Савез опанчарских радника неће моћи дуго да финансира ове штрајкове, да неће имати толико новаца...

Тек у трећем месецу огорчене борбе, успели су опанчарски послодавци у Лазаревцу да набаве нешто радника са стране и да их подвргну радном времену од 12—14 часова, а по потреби и више, уместо по 10, како се радило до 20. фебруара, односно како је наређено Законом о радњама који је проглашен 1. јула 1911. године. Штрајкбрехери су морали да раде и недељом.

У овој нападачкој акцији показали су опанчарски послодавци у Лазаревцу, да су подједнако дрски противници сваке законитости у радионицама, колико су увек били непомирљиви непријатељи сваке човечности код искоришћавања својих радника. А докле је то код њих могло да иде показују и ова три карактеристична примера:

Код Михаила Караклајића радио је тада и један младић за 0,60 динара дневно. Једнога дана отишао је он послом на таван, али због тога што је таваница била сувише слаба он се није вратио истим путем, већ кроз проваљену рупу пао у радионицу и јако се угрувао. При одласку од овога експлоататора он му је одбио 5 динара од зараде као одштету за проваљену црвоточну таваницу!

Првог маја се исти случај десио и другом раднику, кога је послодавац послао на таван. Овога пута је несрећа била већа: радник је у паду кроз проваљену таваницу поломио и ноге и руке, остао дуго онесвешћен и морао бити пренесен у ваљевску болницу на лечење. А кад се унесрећени радник после дугог лечења вратио из болнице, послодавац га је удаљио из радионице, чим се уверио да овај несрећник не може више да ради — као раније...

Истог дана када се несрећа догодила испребијао је овај послодавац мотком једнога свог радника. Тај злочин је гледао и гнушно се цео комшилук, а општинска власт је испребијаног тајно и без законског решења протерала у Ваљево; саопштивши му у четири ока да се одмах чисти из Лазаревца. Иначе Караклајић је био најугледнији представник картела за гоњење радника.

„Ето, такви су опанчарски послодавци у Лазаревцу, писале су тада „Радничке новине“. Простор листа нам не дозвољава да изнесемо све њихове свињарије и злочине. Али оно што морамо радницима рећи, то је ово: „Око за око, зуб за зуб!“ Па и нешто више. Кад ти овакав нечовек истргне длаку с главе, откини му целу животињску главу! Они гоне своје раднике као дивље звери, а ко је луд нека се не брани!“

Картелисани опанчари су имали свој „Одбор петорице“, који је суверено владао на Лазаревачкој пијаци рада. Он је бојкотовао члана Радничке коморе за округ београдски Петра Радовановића, опанчарског радника, и тражио од сваког опанчарског радника уверење о владању, које се могло добити само од дотадашњег послодавца. Ако радник није имао добро уверење „Одбор петорице“ му је забрањивао рад у Лазаревцу.

Картелције су добро знале да радник никад не оставља послодавца због неке случајности, већ увек због некаквога сукоба. А кад је тако, онда се унапред могло знати и какво ће то уверење изгледати.

Циљ овога захтева о уверењима био је очигледно у томе: да радник не сме оставити посао, односно раскинути радни однос ни под каквим околностима, већ да мора радити само онако како се то послодавцу хоће. Опанчарски радник се није смео осећати као слободни човек, већ само као роб свога експлоататора.

„Изгледа — речено је о томе у „Радничким новинама“ од 6. јуна 1912. године — да су ови послодавци изгубили далеко, да то прелази у скандал. Они ће на крају крајева изазвати код радника револт, да се против оваквих насилника лате и нелегалних средстава борбе, да би их натерали у границе човечности. Само ова „уверења“ која ће радници на свој начин издавати опанчарским послодавцима, неће бити писана, али за овакве непријатеље, какви су лазаревачки експлоататори бити сасвим на своме месту.

А оним неорганизованим опанчарским радницима у Лазаревцу поручујемо, да добро упамте, како им се сада осветило што су у критичном часу избацивања организованих радника из радионице, а и доцније, дали обманути послодавачким обећањима. Организацију треба што пре ојачати и онда послодавцима одмерити равном мером“.

Од овога оснивања у септембру 1904. па до јуна 1911. године, објавила је ова организација 6 својих скупштина: 2 оснивачке, 2 годишње и 2 тромесечне. Ових је скупштина морало бити више, али о њима нема сачуваних података. На 5 од ових скупштина бирано је у пододборску управу и надзорни одбор 21 лице, од којих је једно бирано 5 пута; 2 по четири пута; 2 по 3 пута; 1 два пута и 15 по једанпут. Свега 36 мандата. О првој скупштини нема ових података.

Од новембра 1906. године па до јула 1909. године није постојала ова организација, јер је била угушена заједно са изгубљеним првим штрајком. Поред три вођена штрајка: један нападни и два одбрамбена, пододбор је имао и 5 проглашених бојкота: два против послодавца и три против радника — штрајкбрехера.

У јулу 1905, јануару 1906, октобру и новембру 1909, мају и јуну 1910. године, јављао је овај пододбор о завладалој беспослици и молио опанчарске раднике других места да не долазе у Лазаревац.

Организација абаџиских радника

Друга синдикална организација у Лазаревцу, пододбор Савеза абаџиских радника, основана је у јулу 1905. године. У њену прву управу били су избрани: Панга Петровић, Милош Параћинац, Милутин Петровић, Чедомир Васић, Добросав Живановић, Љуба Теофиловић, Божић Лихелковић и Душан Тодоровић, а само два месеца по оснивању, морао је овај пододбор да одржи ванредну скупштину ради бирања три нова члана управе, на место толико отпунтованих — због беспослице.

Тих дана је ова организација објавила бојкот радионици Сале Арсенивић, абаџије и упозорила све абаџиске раднике да не ступају у рад код овога послодавца:

„Све док не буде увидео да је својим нечовечним поступком — злурадним избацавањем организованих радника из радионице — само себи нашкодио“.

На дан 18. јануара 1906. године, одржао је пододбор своју прву редовну скупштину са бирањем нове управе, у којој су остали само два од осам изабраних у првој управи пре шест месеци. И ова двојца су се онда још задржали у Лазаревцу само зато што су били породицом и слабиим здрављем привезани за то место. Абаџиски послодавци су упорно чистили из својих радионица једног по једног синдикалног активисту.

Па ипак, само 24 дана после извршеног крвавог злочина против штрајка опанчарских радника, објављен је нападни штрајк абаџиских радника у Лазаревцу, пошто су послодавци одбили да преговарају о радничким захтевима, који су иначе били сасвим скромни и више него оправдани.

Штрајкбрехера уопште није било, а Савез је одмах подигао све своје пододборе у земљи, да обавесте сваког абаџиског радника о штрајку, како их агенти не би на превару одмамили у Лазаревац. „Од тога обавештења зависи победа наших другова у Лазаревцу“ — речено у поменутом наређењу Савеза.

Овако „угрожени“ абаџиски послодавци су се картелисали, па на једном своме састанку ставили преда се хлебац и прегршт соли, запалили свећу и заклели се да ни један неће пристати на радничке захтеве! После тога они су написали своју тарифу и ценовник, у којима није било ничега од радничких захтева, нити су уопште хтели ништа да чују о радничкој организацији.

Од свих послодаваца се највише и нарочито провокаторски истицао Милутин Филиповић, који је мангупски и непрестано изазивао штрајкаше наперед: ради давања повода и стварања изговора за полициску интервенцију против штрајка и учесника у њему. А на лажну оптужбу другог послодавца, Саве Арсеновића, полиција је затворила на дуже време најагилнијега између штрајкача, Здравка Стефановића, а срески начелник забранио је Живку Војићу, опанчарском раднику, да и даље држи у својој кући на становању абаџијске раднике без породица; запретивши му да ће их он лично са жандармима отуда избацити!

За све време трајања овога првог абаџијског штрајка у Лазаревцу, предузимана су сва недозвољена средства против штрајкача: почев од личних изазивања послодаваца, па преко појединачних хапшења, све до онемогућавања штрајкашима да станују у Лазаревцу!

Другови Павле Лазаревић, председник пододбора абаџиских радника, и Божидар Анђелковић, секретар исте организације у Лазаревцу, умрли су пре неколико дана од туберкулозе. Покојни Павле оставио је после себе троје деце, а Божидар је подлегао опакој бољци већ у 23 години живота...

И ова два одлична синдикална агитатора били су жртва дивљих лазаревачких послодаваца, који су их држали под бојкотом и још од самога оснивања ове синдикалне организације.

Писцу ових редака је познат овај случај, јер је као делегат Савеза провео више дана међу лазаревачким штрајкашима, учествовао на сахрани и опростио се у име Савеза над отвореним гробовима умрлих другова.

У овоме штрајку учествовало је 14 организованих и 2 неорганизована радника. Штрајк је трајао три месеца, а Савез је помагао ову борбу са 141.70 динара. Просечно по 8.85 динара на једног штрајкаша, односно по 0.10 динара дневно. У тим данима Савез је водио још два штрајка: у Београду и Крагујевцу, који су исцрпљивали сва његова новчана средства ...

Последњи пут писале су „Радничке новине“ о овоме штрајку 24 октобра 1906. године, а на годишњој скупштини Савеза у фебруару 1907. године, говорено је о неуспеху његовоме и замрлости организације, односно да су тромесечно гладовање, терор полиције и послодаваца, а нарочито неродна година, сломили одличне радничке борце, који су се после свега раселили из Лазаревца.

Последњег дана у августу 1908. године, основан је поново пододбор абаџиских радника у Лазаревцу, а у фебруару 1909. године, одржао је овај пододбор своју редовну скупштину и изабрао нову управу од 5 чланова, а већ после 50 дана бирао је опет нову управу од 6 чланова.

Оволика несталност пододборскога руководства долазила је и пре и тада од послодавачких напада на сваког појединог члана управа или надзорног одбора, а они су због тога морали одлазити из Лазаревца у коме се нису више могли запослити.

У септембру 1910. године покретала је ова организација питање о хигијенским радионицама у Лазаревцу. У вези са тим, био је објављен у „Радничким новинама“ овакав допис из Лазаревца.

Радионице у којима раде абаџиски радници далеко су од сваке хигијене: оне су влажне, мрачне, непотесане и неподесне за проветравање, а у свакој од њих дању и ноћу обитава по 6—8 радника и ученика. Најгоре су радионице Саве Арсеновића и Чедо Васића. Радионица овога другог је једна рупа у земљи: неподесна, влажна, са једним малим прозорчићем према дворишту једне касапнице, која је увек пуна нечистоће и сточног измета. У тој радионици раде цео дан, а ноћу и спавају 6 радника.

Не може се претпоставити да послодавац не види опасност од такве радионице за здравље његових радника, чим је своју браћу одвојио и дао им другу собу за рад...

Опомињемо санитарски одељак варошице Лазаревца да све радионице прегледа, а послодавце примора да радионице оправе или замене бољима. После ове опомене ми ћемо знати шта нам ваља чинити.

Разуме се по себи, да је и овај раднички захтев за увећање какве-такве радничке хигијене у ондашњем Лазаревцу, морао остати само онај приповедачки глас вапијућег у пустињи. Јер онако некултурни послодавци, који се заклињу на свећу, со и хлебац, да уопште неће ни разговарати са својим радницима о радним условима, нису ни у питању радничке хигијене друкчије реаговали, него речима: „Ми смо господари у својим кућама“! А она радничка „претња“, да ће после учињене опомене знати шта им ваља даље чинити, могла је имати свој стварнији смисао само тако ако се хтело рећи: Ми ћемо штрајковати. Јер се онда заиста морало за сваку радничку ствар штрајковати: за краће радно време — штрајк; за већу плату — штрајк; за уредну исплату зараде — штрајк; за недељни одмор — штрајк; за чистоћу радионице — штрајк; за заштиту омладине од послодавачких блатињања — штрајк. Једном речју, штрајк

је много пута био умесно последње право и једино средство којим су се радници могли бранити од сурових експлоататора. Њиме су радници широм Србије нагонили своје послодавце и на то да поштују одредбе Закона о радњама, који је њихова буржоаска скупштина изгласала и њихов краљ потписао, а њихова влада обнародовала као позитивно законско наређење. Да, много пута је се и за законитост у радницима штрајковало, али ретко када и успевало: полиција је и у таквим борбама крвнички прогонили раднике — штрајкаше...

У почетку фебруара 1911. године одржао је пододбор абаџиских радника своју годишњу скупштину, на којој је, поред осталих послова извршен и избор нове управе од 5 чланова.

Други штрајк абаџиских радника у Лазаревцу избио је у јуну месецу 1912. године, о коме су овако писале „Радничке новине“ од 4 јула исте године:

„Абаџиски послодавци у Лазаревцу избацили су пре дужег времена своје раднике, у циљу принуђавања да поцепају своје чланске књижице и да даду личне изјаве о одрицању од синдиката. Радници су одговорили одбрамбеним штрајком. Општинска власт је одмах запретила радницима да ће их све протерати из Лазаревца, ако јој се за то пружи ма и најмањег повода!

Међутим, 26 јуна сукобили су се на улици један штрајкаш и један други радник абаџиски. Око чега се овај сукоб изродио ми не знамо, нити се то може увек знати. Главна је у томе ово: да овај други радник није био штрајкбрехер.

Власт месна, место да призове и казни оба изгредника, без обзира на то ко су и шта су они — она је то сасвим друкчије учинила. На месту нереди кмет општине са жандармима нападне на радника — штрајкаша и испребија га, па га је онда предао сакупљеним ђифтама, абаџиским послодавцима код којих се води овај штрајк, те га сви они такође онде насред улице, и у по бела дана цигански измлате!

После тога је радник — штрајкаш отеран у затвор, а жандармском хајком по вароши и кафанама ухапшени су још три штрајкаша. Прве ноћи над ухапшенима је извршено зверско насиље, прави злочин! Пошто су одвојили по једнога у четири собе, отпочела је туча и батињање. По два жандарма су улазили у сваку собу те један држао а други тукао ухапшенога. Они су грозно испребијани да им се и данас, после седам дана, модрице и отоци познају!

После три дана пуштени су из затвора, с тим да у року од три дана нађу запослење или да оду из Лазаревца.

Тучени су после изласка „на слободу“ ишли код лекара ради прегледа и уверења о повредама, али их је овај „културни човек“ одбио да прегледа. Истога дана испребијани су послали у Београд две депеше: Главном радничком савезу и Савезу абаџиских радника, али ни једна ни друга није у Београду примљена нити је из Лазаревачке поште испослата. Тек данас су другови успели да нас заобилазним путем обавесте и јаве нам о анархији тамошње власти ђифтерије“.

И 27 јула ухапшена су друга четири абаџиска штрајкаша у Лазаревцу, а ноћу око 10 часова тукли су их у затвору жандарми З. Првуловић и А. Ђукановић. Многи људи су чули јаук тучених.

Крвничко служење лазаревачке полиције абаџиским послодавцима, који су избацили своје раднике из раднице, а желели да им се у раднице врате под горим условима рада, ипак се и у оваквом

једном примеру: Један друг однео је мало хране ухапшеним штрајкашима. Полиција му је то отела, а њега ухапсила. Двојицу од ухапшених полиција је после издржане казне одмах поново казнила и задржала ...

У сталној рубрици: „Наши штрајкови“, јавиле су „Радничке новине“ последњи пут о трајању овог штрајка 17. септембра 1912. године, а тога дана започео је и Балкански рат, чиме су биле угушене све штрајкашке акције у Србији. Под претњом смртне казне, „отаџбина“ је тада наређивала и испребијаним лазаревачким абаџијама да за њу гину и својом крвљу освете Косово ...

За остварење пројектоване пљачке у корист абаџиских послодаваца у Лазаревцу није се ангажовала само месна полиција и општина, него истовремено и земаљска организација занатлија, Занатска комора и њихова штампа. У вези са том кампањом писале су „Радничке новине“ од 27. јуна 1912. године овако:

„Ко је незаконик“? У прошлом броју „Занатлиски савез“ је похвалио и као добар пример истакао садашњи атак абаџиских послодаваца у Лазаревцу на радничку организацију. Тамо је речено да су мајстори решили да се боре против радничке организације све до њенога уништења. Питамо „Занатлиски савез“ да нам милостиво одговори: Када смо ми објављивали борбу ради уништења њихових еснафских организација? Ми чак нисмо водили борбу ни ради уништења њихових картела, иако су то кроз нелегалне организације, које не заслужују да се трпе ни 24 часа.

Ако је за „Занатлиски савез“ примерно кад се удруже послодавци да би уништили радничку организацију, онда им ми саветујемо нека претходно добро наоштре, своје људождерске зубе, јер су радничке организације воћка чудновата: ко у њу загризе имаће кисело и дуго времена зलोљно лице. Али би претставници занатлија требали бар себе ради да буду мало промућурнији и пред законом обазривљији, а он о томе каже и ово:

„Власници радња као и њихови радници имају право да се удружују у организације за заштиту својих економских интереса (професионална удружења) ...“

Као највиши претставници ових професионалних удружења образују се по овоме Закону коморе ...

Тако Закон о радњама, а онако „Занатлиски савез“ и занатлије. Они као варвари вичу, угледајте се људи на оне у Лазаревцу па уништавајте и давите!

Али причувајте ви господо и своју кожу, јер ако и ми одбацимо све обзире па почнемо давити ваше организације — где ће вас све бити? Ми и тако трпимо по шест месеци беспослицу, а кад почнемо и других шест месеци у години да штрајкујемо, нестаће не само ваших еснафа и картела него и ваших капитала“.

После 15 дана јављали су штрајкаши да Милутин Филиповић, Коста Марковић и Чедомир Васић, абаџиски послодавци из Лазаревца, непрестано траже штрајкбрехере по унутрашњости Србије, а Савез терзиских радника је јавно упозоравао све своје раднике и организације да пазе да се терзиски послови за лазаревачке абаџије не израђују у другим неким местима ...

Већ после неколико дана објавиле су „Радничке новине“ по истој ствари једно упозорење:

Абаџиски послодавци у Лазаревцу непрекидно траже раднике огласима у „Занатлиском гласнику“ и у Занатлиском савезу“. Ко од абаџиских радника хоће да оде у гнездо варвара и разбојника послодавачких, тај нека пође у Лазаревац, у коме ће наћи експлоататоре каквих нигде у овој дивљој Србије нема. Тамо ће видети поред свих других чуда и то како разни балавци, послодавачки синови, осиноно поступају са зрелим и остарелим радницима. Ко, дакле, хоће да трпи не само тешку експлоатацију него још и лично понижавање као човек — тај може отићи у Лазаревац да ради докле се радничка борба још води. Упамет се, другови абаџиски радници! Не дозволите да вас којеко вуче за нос!

Од свога оснивања у јулу 1905. па до 6. маја 1902. године, објавио је овај пододбор 10 својих скупштина: 2 оснивачке, 3 годишње и 5 тромесечних. Ових је скупштина свакако било и нешто више, али о њима нема сада никаквих података.

Укупан број бираних чланова у пододборску управу и надзорни одбор обухватао је 39 лица, од којих су 2 бирана четири пута; 8 по три пута; 8 по два пута и 21 по једанпут. Свега 69 мандата.

У времену од октобра 1906. до августа 1908. године није постојала ова организација, јер је била пропала заједно са изгубљеним првим штрајком и због тога извршеним расељавањем радника.

Из непотпуних података се види како је изгледало новчано пословање ове организације у појединим годинама, односно колики су били обрачуни које је овај пододбор слао својој централи. Тако имамо износе за ове периоде: 1) друго полугође у 1905. години 59.75 динара; 2) за четири месеца у 1908. години 49.80 динара; 3) за целу 1909. годину 110.15 динара; 4) за целу 1910. годину 188.20 динара; 5) за осам месеци у 1911. години 139.80 динара. Укупно за 42 месеца 547,70 динара.

У последњем тромесечју 1908. године и у целој 1909. години имао је овај пододбор само 14 чланова, а поред два вођена штрајка имао је и три проглашена бојкота: 1 против послодаваца и 2 против радника.

У августу 1905. године и септембру 1909. године објављена је изузетно велика беспослица абаџија у Лазаревцу и умољавани радници других места да тамо не долазе.

Социјалистичка организација у Лазаревцу

Датум оснивања партиске организације у Лазаревцу није могуће сада утврдити, али се из биланса Партије за 1909. годину види да је она организација послала главној партиској благајни — за време од 1. маја до 20. октобра те године — 24.80 динара. Судећи по томе, она је основана у априлу или мају 1909. године.

Остали обрачуни партиске организације у Лазаревцу изгледају, према нађеним подацима, овако:

11 марта 1910 године, обрачунато је	7.15;
23 маја 1910 године, обрачунато је	5.95;
25 септембра 1910 године, обрачунато је	22.40;
27 новембра 1910 године, обрачунато је	10.50;
17 марта 1911 године, обрачунато је	10.50;
11 јуна 1911 године, обрачунато је	9.95;
4 новембра 1911 године, обрачунато је	30.30;

10 марта 1912. године, обрачунато је	10.—;
12 априла 1912 године, обрачунато је	7;
7 септембра 1912 године, обрачунато је	7;
Укупно са обрачуном из 1909. године 145.55 динара.	

У извештају Главне партијске управе, поднетом VIII конгресу 20. маја 1910. године, стоји да је организација у Лазаревцу имала 10 чланова у времену од 20. маја 1904. до 20. маја 1910. године, а све синдикалне организације 37. Да је тада у Лазаревцу претплаћивано и куповано по 30 примерака „Радничких новина“ и 2 примерка партиског часописа.

После овога конгреса одржана је годишња скупштина ове партијске организације са оваквим дневним редом: 1) Извештај Жике Марковића о раду Конгреса; 2) Извештај управе о годишњем раду; 3) Избор нове управе и контроле. На тој скупштини су изабрани: Петар Радовановић, Живко Војић и Станимир Радојевић опанчарски радници; Јован Манојловић, Благоје Смиљанић; Ђорђе Маринковић и Будимир Тошић, абаџиски радници; Божидар Терзић, ткачки радник. На крају те године одржана је и друга партиска скупштина, на којој је објављен поред осталих послова и избор нове управе у коју су ушли: Драгутин Матић, Живко Војић, Будимир Тошић, Благоје Смиљанић, Павле Николић, Бранко Поповић, Светислав Матић и Александар Милекић. Трећи нађени податак о скупштинама ове организације односи се на 28 октобар 1911 године, када су изабрани у управу: Петар Радовановић, Живко Војић, Никола Николић, Крста Поповић, Милета Милошевић, Бранко Поповић и Милутин Павловић.

За делегата ове организације на IX Конгресу партије изабран је Милорад Костовић, абаџиски радник 25. маја 1911. године.

У великој и политички значајној акцији Партије, изведеној 12. децембра 1910. године, одржан је и у Лазаревцу општи збор радника, на коме је говорено о значају борбе за опште право гласа и слободу штампе у Србији. На томе збору је изгласана следећа резолуција:

„Радници варошице Лазаревца придружују се свима постављеним захтевима Партије. Као најамни радници свесни смо своје улоге у производњи добара, односно у стварању свих материјалних вредности којим се одржавају паразити данашњег друштвеног уређења. На својој до крајности изнураваној радној снази ми носимо тешке намете буржоаске државе, која нас удави посредним порезима, а награђује највећом обесправљеношћу.

Најодлучније протестујемо против постојећих и пројектованих закона, којим нам се одузима право политичког утицаја, контроле и јавне критике!

Збор овлашћује главно руководство Партије и синдиката, да се лате свих средстава која нам стоје на расположењу у започетој акцији“.

На овоме збору је било 65 учесника, који су са великим интересовањем саслушали сва излагања говорника и једногласно примили предложу резолуцију и Меморандум Партије, који је упућен Народној скупштини Србије.

У даљем вођењу ове политичке акције прикупила је лазаревачка организација и послала Партији 1. марта 1911. године 97 потписа на Петицији, којом се захтевало опште право гласа.

У другој општој акцији Партије и синдиката од 4. септембра 1911. године, изведеној у целој Србији преко протестних зборова и демонстрација, због неизвршења Закона о радњама, учествовали су и Лазаревчани. О томе је онда објављен у партиском органу овакав телеграфски извештај:

„На позив партиске организације у Лазаревцу одржан је збор свих радника овога места, на коме је говорено против званичне саботаже радничке заштите у радионицама. Збор најодлучније протестује против дрског изазивачког гажења Закона о радњама од стране државних власти за рачун послодаваца! Збор се придружује резолуцији збора београдских радника и решава да се све жртвује у борби за очување стечених права. Претседник збора Петар Радовановић“.

Хитност слања ових извештаја у Београд била је потребна због тога што је тих дана Народна скупштина изненада примила и ставила на дневни ред владни предлог о изменама, односно о погоршавању заштитних одредби у Закону о радњама.

„Радничке новине“ од 19 фебруара 1911. године објавиле су један овакав допис из Лазаревца, из кога се видело правилно схватање лазаревачких радника о класној политици буржоаске општине:

„У нашу буржоазију ушао је бес задуживања: задужују државу, округ, срез, општину. Тај општи бес захватио је и ове у Лазаревцу: ономад је сазват општински збор да одобри задужење од 35.000 динара за уређење вароши и постављање 33.000 квадратних метара уличне калдрме. Кад су затражени планови и предрачуни о намераваним радовима, господа су одговорили да их немају! Кад су упитани о финансијским изворима за плаћање интереса и ануитета, речено је да су ти извори редовни општински приходи! А који су општински приходи у Лазаревцу? То су само посредни порези који падају само на пролетаријат и они ће се овим задужењем још повећати. Господа хоће да гуле сиротињу уређујући варош, уместо да приме тај терет на себе, јер ће им он подићи вредност имања“.

У септембру исте године послала је социјалистичка организација Партији и Главном радничком савезу овакав извештај о тамошњим приликама у радионицама:

„Изузимајући опанчарске и абаџиске радње у Лазаревцу све остале никако не примењују наређења и прописе Закона о радњама, који је ступио на снагу још 1. јула ове године. Трговине се држе отворене докле год ко хоће па чак и недељом. Ово невршење закона најтеже осећају трговински помоћници који раде од 4 изјутра до 10 и 11 часова увече.

Исто тако пате и сви други радници који немају својих синдикалних организација. Радници знајте да изван радничких синдикалних и партиских организација нема никога у Србији ко би Закон о радњама спроводио“.

Просветни рад Партије у Лазаревцу

Већ у четвртоме месецу свога постојања, 22. августа 1909. године, писале су „Радничке новине“ о раду лазаревачке организације и ово?

„Социјалистичка организација у Лазаревцу одржава сваког уторка и суботе предавања из области социјализма. Референт је друг Жика Марковић, студент медицине.

Препоручујемо лазаревачким радницима да сви неизоставно ово предавање посећују“.

После 16 дана, објављујући стање дуготрајне незапослености код абаџиских радника у Лазаревцу, позвао је и Савез абаџиских радника своје чланове у Лазаревцу да ова партиска предавања уредно посећују.

Наредне 1910. године појачан је овај политичко-просветни рад партиске организације у Лазаревцу, о чему је онда објављено ово:

„Партиска организација у Лазаревцу отвара политички курс са слободном дискусијом, на коме ће се претресати основна питања о социјализму. Часови ће се одржавати три пута недељно. Препоручује се радницима да посећују овај курс.

Пошто партиска организација намерава да добровољним прилозима оснује Књижницу, моле се сви другови да помогну и по могућству пошаљу колико ко хоће књига, да би се што пре отворила читаоница. Књиге треба слати на адресу: Социјалистичкој организацији Лазаревац“.

12. и 15. августа 1910. године одржана су у Лазаревцу два партиска збора, на којим је говорио Бора Младеновић, учитељ: о беспослици и синдикалној борби и о стајаћој војсци и значају радничке штампе, а у суботу вече, 14. августа, приређена је вечеринка, чији је приход употребљен за оснивање Књижнице и Читаонице. Са истим циљем одржана је и друга вечеринка 2 октобра те године. Сви ови састанци одржани су у друштвеном стану организације — кафана код „Пролећа“.

По примеру на остале радничке организације у другим местима Србије и по увиђању сопствене потребе, основан је у Лазаревцу Одбор за штампу, у који су изабрани: Спасоје Цветковић, опанчар; Божидар Терзић, ткач; Живко Војић, опанчар; Драгутин Митић, терзија; Благаје Смиљанић и Светислав Матић, абаџије. Одбор је приредио једну вечеринку, 7. новембра 1909. године, од које је добивено 19,20 динара, чиме је основан Фонд за штампу.

ПОДАЦИ О ПОТРОШЊИ ЛИСТА

„РАДНИЧКЕ НОВИНЕ“												
Потрошња					Обрачунато							
Година	За колико месеци	Укупно примерака	Просечно од спаког броја	Изашло бројева	Плаће-но администр.		30% провизије продава.		Укупно динара		Изврш. број обрачуна	
					Дин.	п.	Дин.	п.	Дин.	п.		
1908	4	35	6,2	51	11	—	4	75	15	75	4	
1906	6	1786	22,9	78	62	50	26	79	89	30	8	
1910	9	3497	15,9	225	122	40	52	45	174	85	9	
1911	8	5607	28	200	196	25	84	10	280	35	8	
Укупно: 27		11205		554	392	15	168	96	560	25	29	

Од августа 1909. године до 7. маја 1912. године послато је из Лазаревца 9 обрачуна Социјалистичкој књижари у Београду у износу од 81 динар. За овај новац могло се онда набавити око 400 разних социјалистичких брошура. Од септембра 1909. године, када је основан Одбор за штампу од 6 чланова, служила је провизија 25% од продатих књига за стварање фонда ради набавке литературе за готово, што је практично стимулирало потрошњу и ове штампе у Лазаревцу.

У јулу 1909. године дали су своје добровољне прилоге Фонду за оснивање партијске штампарије у Београду ови Лазаревчани: Рад. Димотијевић 2, Ж. Војић, Бранко Поповић, Будимир Тошић, Чедомир Васић, Борђе Маринковић, Властимир Даковић и Милан Ванић по 1 динар; Драг. Матић 0.60; Светислав Матић, Никола Николић, Адам Петровић, Витомир Ивановић, Драгомир Илић и Жика Марковић студент по 0.50; Пододбор абаџиских радника 10 динара.

Изузимајући претпоследњег и последњег предлагача сви остали су тада дали новчани износ по једне своје наднице, односно једнодневни део своје ајлучарске плате, која се састојала из два неједнака дела у новцу и у природи: храна и стан. Први прилагач био је парчетар, који је приложио целу своју надницу...

Разни други карактеристични подаци

Из доведе наведених примера, података и докумената се види сва беда времена и прилика у периоду од десет година, у коме су се онда налазили и борили лазаревачки радници. Они су, на пример, имали врло тешку 1906. годину са два неуспела штрајка и четири ненакнадива губитка својих најбољих и најборбенијих другова. Била је то онда врло скупа цена којом је плаћен први отпор лазаревачких опанчарских и аба-

циских радника. Они су већ и у првом сукобу са системом неограничене експлоатације у радионицама осетили крвничку песницу послодаваца и њихову дивљу вољу за вечитим тлачењем радника.

Па ипак, су лазаревачки радници већ тада, пре 50 година, положили одличан испит из велике школе примењене класне борбе, јер ни у томе малом и привредно неразвијеном месту никада више није било онога што се зове класним миром, о чему нам довољно јасно сведоче сви остали документи и подаци из историје радничког покрета у Лазаревцу. На пример, само 15 или 20 дана после извршеног крвавог злочина против двојице представника организације и штрајка опанчарских радника — у коме је на разне начине, учествовала сва привредна и политичка буржоазија, Лазаревца — послао је Жика Марковић, гимназист, 7.50 динара Партији у Београду, прикупљених на једној конференцији лазаревачких радника, ради помагања ухапшених другова у Београду због крвавог догађаја на Велики петак. А одмах затим објављен је нападни штрајк абаџиских радника у Лазаревцу, који је трајао читаво три месеца.

У 1909. и 1910. години постојала су још два синдикална упоришта у Лазаревцу, о којим су нађени ови подаци. Први је сачуван у „Радничким новинама“ од 13 марта 1910. године, у форми оваквога саопштења:

Повереништво Савеза кожарско-прерађивачких радника у Лазаревцу престало је да функционише. Услед одласка свих чланова из тога места ликвидирана је ова организација.

Овај одлазак свих обућарских радника у време ускршне сезоне, наступио је због тога што су послодавци одбили радничке захтеве за извесно повећање плата, односно парчетарских цена....

Други податак је нађен у билансу Савеза терзијско-јорганџиских радника, као податак о примању 53.30 динара од пододбора у Лазаревцу.

Најједноставнијом анализом овде забележених и следећих података и догађаја, може се утврдити, да ни све објективне тешкоће за одржавање сталних синдикалних организација, нису могле да искључе класну свест и разумљиву мржњу лазаревачких радника против њихових у пакости и користољубљу увек и неограничено огрезлих непријатеља и експлоататора.

У недељу 12. августа 1907. године, напала је лазаревачка полиција на групу организованих каменорезачких радника из Београда, привремено запослених негде у близини Лазаревца: Драгољуба Остојића, Јована Климпара, Павла Оглу, М. Поповића и Димитрија Босаковића. Они су нападнути и тучени без икаквог стварног разлога, већ само зато што су певали у кафани неке од радничких песама. Остојић је био ударен у слепо око и тешко повређен.

„... Пошто министарство полиције допушта ова зликовачка дела, радницима није остало ништа друго — писале су тада „Радничке новине“ — већ да носе собом оружје и туку нападаче као бесне цукеле“.

На први дан Духова 31. маја 1911 године, изведена је у Лазаревцу црквена литија кроз варош, коју су равнодушно посматрали седмо-

рица организованих радника, седећи пред кафаном Живана Марковића. Видевши их такве Мића Бранковић, председник лазаревачке општине, почео је формално да бесни:

— Зашто ви не одајете дужну пошту литији! Доле капе, мајку вам мангупску! Научићу ја вас памети, животиње једне!...

И већ сутрадан позвати су петорица од ових радника на саслушање: одмах им је саопштена готова пресуда, којом су четворица кажњени по 10 , а један са 15 дана затвора и то о својој храни.

Ко неће милом тај ће силом, галамнио је „богоугодни“ председник пред радницима — атенстима, а међу „побожнима“ у литији било је поред чувених зеленаша, који су радили са интересом 120 на сто, и недавно отпуштених криминалаца са робије, који су преко литије тражили да некако поврате свој изгубљени грађански углед....

У јуну 1912. године напао је Никола Ђорђевић, кафеџија у Лазаревцу, на Миту Ђорђевића, келнера. Прво га је тукао рукама, ударивши му 15 шамара, па га је онда три пут ударио ногом у трбух. Нападнути није могао да се брани од овога манијака, јер је био са слабом физичком конструкцијом.

Послодавац је напао радника само због тога што је овај затражио да му се исплати зарада у износу од 40 динара, за колико се био погодио са послодавцем. Уместо да исплати раднику ову тешко зарађену сумицу, послодавац је душмански нападао и кривички ударао слаба човека... Он је то могао учинити само зато што је послодавац, односно газда — човек — у Лазаревцу....

На трећој пленарној седници Радничке коморе у Београду, 29. августа 1912. године, говорио је између осталих и члан Радничке коморе из Лазаревца, друг Петар Радовановић, опанчарски радник. Он је између осталог рекао и ово:

.... У јуну 1906. године убио је један штрајкбрехер ножем штрајкаша Василија Славића. Кад је штрак закључен, убица је из радионице избачен и био је шест година без посла. Али, када је избио оногodiшњи одбрамбени штрајк опанчарских радника, он је опет примљен у рад и речено му је: „Сад убиј тројицу! Пре си био осуђен три месеца, а сада нећеш ништа!“ Тек када је од наше стране запређено, не њему него старешинама еснафа, онда су престале послодавачке претње и еснаф је отпустио из рада штрајкбрехера — убицу.

Нека је част и слава садашњем министру, злогласном Милану Капетановићу, који се сада толико залаже у своме предложеном пројекту за законску заштиту свих штрајкбрехерских креатура!“

Притиснути непрекидном послодавачком тортуром у радионицама, и полициским насиљем у свакој синдикалној акцији, организовани лазаревачки радници су тражили свој морални ослонац у себи самима. Они су већ од првих својих дана развијали и неговали дружељубље и личну међусобну блискост, из које се рађала најлепша радничка солидарност и примерна борбеност, којом су се они увек одликовали.

Саосећање једнога за све и свих за једнога, огледало је се онда и у објављивању свакога губитка у људима. Тако је у „Радничким новинама“ од 11. јула 1909. године изашла ова белешка написана у Лазаревцу:

Милојко Мијушковић, берберски радник из Лазаревца, купајући се пре неки дан у Колубари, удавио се. Узмимо учешће у жалости због пре-ране смрти нашег друга.

Новембра месеца 1911. године објављена је на оплакв начин и смрт једнога функционера:

Наш добри друг и одличан агитатор Адам Петровић, абаџиски радник из Лазаревца, умро је 19. октобра од радничке болести туберкулозе. Смрћу друга Адама изгубила је не само организација чији је он члан био већ и цео раднички покрет у Лазаревцу једног вредног и истрајног борца и најбољега организатора.

Другови у Лазаревцу најбоље ће се одужити њему, ако наставе рад у својим организацијама са оном вољом и истрајношћу, са којом је друг Адам радио до своје смрти.

Слава убеђеном социјалистичком борцу Адаму Петровићу!

Већ у априлу 1912. године објављен је овакав некролог и другом угледном раднику у лазаревачком социјалистичком покрету:

Наш симпатични друг и вредан агитатор Бранко Поповић, абаџиски радник из Лазаревца умро је 27 марта, врло млад и у својим најбољим годинама. Друг Бранко је вишегодишњи члан синдиката и Партије, у чијим је редовима неуморно радио све дотле, док обрван болешћу није морао пасти у постељу из које се више није ни дигао.

Смрћу друга Бранка изгубили смо изванредног члана покрета, непоколебљивога борца и неуморнога агитатора.

Слава оданом и одличном социјалистичком борцу Бранку Поповићу!

Н А П О М Е Н А :

Захваљујући онда још релативно богатој Колубари, Лазаревац је као варошица између Ваљева и Београда био знатније средиште трговине потрошних средстава и производње двају старих и развијених заната. Квалитетна израда сељачког одела и обуће условљавала је потребу за добрим стручним радницима, који су већ у првим данима оснивања радничких организација у Србији такође живо и одушевљено учествовали. Прва организација лазаревачких радника: Лазаревачко радничко друштво, није била ништа млађа од Српске социјалистичке странке и Главног радничког Савеза Србије, који су оснивани 20. јула 1903. године.

Један од сачуваних података из тих дана гласио је овако: „Социјалистичка манифестација у Лазаревцу. У недељу 27. јула, после подне око 5 часова, социјал-демократи у Лазаревцу, окићени црвеним значкама, под црвеном заставом, манифестовали су кроз улице своје захтеве кличући: Да живи опште право гласа! Да живи Социјална демократија! Да живи радничка свест! Музика је свирала радничку химну. Више вароши су спалили продане листове: „Вечерње новости“ и „Народни лист“ — Очевидац“.

Из свих података наведених у овој брошури се опажа, да су се опанчари и абаџије у Лазаревцу доследно и одлучно борили за своја права и слободу и да су у томе могли служити за пример осталим радницима у томе месту и ближој околини. Били су то много експлоатисани, али и веома честољубиви људи, који се нису плашили ни личних ни заједничких жртава у борби. Били су то све сами сељачки синови, али по

природи бистри и већ онда напредни младићи, који управо хрле своје друштвеном уздизању. Они су читали социјалистичку штампу и онда када су им све организације бивале угушене и сви руководиоци силом или глађу растеривани из Лазаревца.

Али, имали су лазаревачки радници и своје беспримерно сурове класне непријатеље: дивље послодавце и силеџиску општину и полицију, којима је политички дириговала богата ћифтарија тога места. Они су по своје зулумћарском нахођењу од почетка до краја терорисали на све начине раднички покрет тога места, тукли раднике и убијали њихове претставнике. Они су и у 1912. години, када је по директиви Занатске коморе и Занатлијског савеза из Београда извршен општи напад на раднике у Паланци, Зајечару, Свилајцу, Убу, В. Градишту и Обреновцу — први јуришали на своје раднике у Лазаревцу; са циљем да их потчине еснафској евиденцији и јавном одрицању од синдиката: цепањем чланских књижица у давањем писмених изјава о томе.

Борбена срчаност лазаревачких радника истицала је се и у овој одбрани, која је потрајала читавих два месеца дуже од исте такве борбе у осталим поменутих местима.

Из лазаревачког примера се лепо види како су онда имали важну улогу у класној борби радника Србије и ови мали, али срчани одреди у разним варошицама....